

**ЗАВЧЕНА БЕЗПОРАДНІСТЬ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ
ПАСИВНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ**

Анотація

В статті розглянуто завчену безпорадність як причину пасивності і стереотипності поведінки студентів у процесі професійної підготовки фахівців.

Ключові слова: пізнавальна пасивність, завчена безпорадність, професійна підготовка, пасивність студентів.

Summary

The article considers learned helplessness as a cause of passivity and stereotyping of students' behavior in the process of professional training.

Key words: cognitive passivity, learned helplessness, professional training, passivity of students.

Етап професійної підготовки фахівця починається з моменту вступу до ЗВО і відбувається впродовж 4–6 років. Цей етап є складним за своєю психологічною структурою та багатofакторним процесом активної взаємодії студента й навчально-професійного середовища, метою якого є досягнення ними таких взаємовідношень, які забезпечували б професійний та особистісний розвиток майбутнього спеціаліста. В основі процесу формування професійних знань, умінь та навичок лежить активна пізнавальна діяльність студентів.

Для розвитку внутрішнього потенціалу студентів необхідні умови, що включають не тільки інтелектуальну, але й особистісну складову. Особливо це стосується професійно значимих особистісних якостей – мотиваційної основи студентів в процесі навчання. У процесі оптимізації мотивації досягнення студентів важливу роль відіграє рівень розвитку пізнавальної активності, яку

розуміють як інтегральну властивість особистості, тобто сукупність особистісних та професійних якостей студентів, що формується в процесі навчання та необхідна для успішного навчання [3].

Становлення професіонала можливе лише в результаті єдності особистісного та професійного розвитку в умовах навчання у ЗВО на основі принципу саморозвитку, що детермінують здатність особистості перетворювати власну життєдіяльність в предмет практичної трансформації [7].

Особливості організації навчально-виховного процесу в сучасних умовах, впровадження кредитно-модульної системи навчання, вимагають від студента активності, ініціативності та самостійності. Але у сучасних студентів спостерігається небажання навчатися, невмінням самостійно отримувати знання, інтелектуальна пасивність, мінімізація пізнавальної активності, відсутність стимулу до навчання. Студенти часто взагалі не розуміють для чого вони навчаються, і як результат – безвідповідальне відношення до навчання, формується позиція непричетності до майбутньої професії.

Виникають ситуації, в яких студенти, навіть із початковим високим рівнем інтелектуального потенціалу, не стають успішними у навчанні і соціальній активності через пасивність, байдужість, поєднану зі страхом перед невдачами, невпевненість в позитивному результаті діяльності.

Пасивне ставлення студентів до навчання часто пояснюють слабкою шкільною підготовкою; слабкими навиками самостійної роботи, самоорганізації та самоконтролю; відсутністю мотивації навчання; страхом помилитися та бути висміяним.

При формуванні навчально-професійної пасивності взаємодіють три групи факторів: соціальні норми, особливості особистості, особливості конкретної ситуації.

Поняття пізнавальної пасивності оцінюється як стан зниженою пізнавальною активності, в якому людина обробляє сигнали з навколишнього середовища досить автоматично, не беручи до уваги нові (або просто інші) аспекти цих сигналів.

Під пізнавальною пасивністю особистості студента як майбутнього фахівця розуміється міра його участі в освітньому процесі, що характеризується слабкою інтенсивністю, недостатньою тривалістю і частотою його пізнавальної діяльності.

Пасивність як система особистісно-діяльнісного існування студента, характеризується такими показниками:

- відсутність особистісно-професійної мотивації прийняття визначених обов'язків, а також усвідомлення пропонованих вимог;
- небажання самостійного прийняття відповідального рішення і організації його виконання;
- відсутність позитивного емоційного ставлення до процесу і результату в навчально-професійної діяльності [5].

Активність, як умова пізнання, не є вродженою рисою особистості – вона формується в процесі діяльності. Що стосується активності учіння, то вона формується в процесі пізнавальної діяльності та характеризується прагненням до пізнання, інтелектуальним навантаженням і подоланням морально-вольових якостей студентів.

У разі будь-якого найменшого утруднення такі студенти відмовляються від подальшого прояву активності, відчують стрес, фрустрацію і навіть впадають в депресію, очевидна негативна динаміка задоволеності своїм вибором професії в процесі навчання, що в кінцевому підсумку призводить до формування у студента завченої безпорадності. Втрата самоконтролю відволікає людину від пізнавальної діяльності, пов'язаної з пошуком альтернативних дій та цілеспрямованим рішенням завдання, і фокусує її увагу на поточному емоційному стані і своїх негативних якостях. Завчена безпорадність, на думку М.А.Батуріна, – це звичка жити без опору, не беручи відповідальності на себе [1].

Завчена безпорадність (learned helplessness, термін М.Селігмана) – це пасивність і безвольність людини в будь-якій проблемній ситуації. Стан, який виникає в одній ситуації, переноситься людиною на інші. В результаті людина

перестає робити спроби впоратися навіть з тими завданнями, які легко піддаються вирішенню [4].

Завчена безпорадність характеризується тим, що настає гальмування моторної активності, послаблюється біологічна мотивація, втрачається здатність до навчання, з'являються соматичні розлади. В діяльності студентів це призводить до зниження активності, невпевненості в собі, відходу від проблемних ситуацій, відсутності ініціативи в діяльності, уникненню відповідальності за свою поведінку, а так само до зниження навчальної успішності.

На думку Гордєєвої Т.О., завчена безпорадність характеризується проявом дефіциту в трьох сферах – мотиваційній, когнітивній та емоційній. Мотиваційний дефіцит проявляється в нездатності діяти, активно втручаючись у ситуацію, когнітивний – у нездатності в подальшому навчатися тому, що в аналогічних ситуаціях може виявитися цілком ефективним, і емоційний – в пригніченому або навіть депресивному стані, що виникає через безрезультативність власних дій [2].

У структурі особистісної безпорадності російська дослідниця Д.Циріг виділила четвертий компонент – вольовий, який характеризується безініціативністю, пасивністю, нерішучістю, боязкістю, низьким рівнем сформованості організованості та наполегливості, недостатньою витримкою та цілеспрямованістю [6].

Безпорадність часто приховується за різними станами, які ідентифікують як щось інше, наприклад, як відчуття втоми, злості, апатії. Для появи завченої безпорадності досить однієї з трьох ситуацій, що повторюються постійно: відсутність наслідків наших вчинків, одноманітність наслідків, сумнівний зв'язок дій і результатів. Поведінка людей в стані завченої безпорадності може бути діаметрально протилежною. Завчена безпорадність може проявлятися через:

- відмову від діяльності (капітуляція, апатія, пасивність, втрата інтересу);
- стан загальмованості (нерозуміння того, що відбувається);

– псевдоактивність (безглузда метушлива діяльність, яка не веде до результатів і не адекватна ситуації з подальшим гальмуванням);

– переключення на псевдоціль (актуалізація іншої діяльності, яка дає відчуття досягнення результату, наприклад, замість підготовки до занять – виникає потреба розважитися, поїсти або прибрати в кімнаті та ін.).

– розгляд стереотипних дій у спробі знайти одну, адекватну ситуації, при постійному напруженому контролі результатів;

– деструктивну поведінку (агресивна поведінка, спрямоване на себе і (або)оточуючих);

Всі перераховані ознаки можна спостерігати в поведінці студентів.

М.Селігман багаторазово підкреслював, що завчену безпорадність набагато легше попередити, аніж лікувати. На основі його теорії можна сформулювати основні принципи поведінки, які допоможуть не допустити формування комплексу завченої безпорадності у студентів, а отже і пасивності.

Психолого-педагогічними умовами, що забезпечують успішність протікання процесу подолання навчально-професійної пасивності, виступають суб'єктно-об'єктні відносини педагога і студента, варіативність педагогічних впливів, створення ситуації вибору і успіху для кожного студента, створення розвивального середовища через багаторівневу соціокультурну і психолого-педагогічну систему, визначення тих сфер діяльності, де студент зможе домогтися максимальної компетентності.

Адекватні і оперативні реакції педагогів на дії студентів формують самооцінку студентів, їх вміння бачити наслідки своїх дій і нести за них відповідальність. А це і є профілактика завченої безпорадності, віра в себе, активність та ініціативність.

Література

1. Батурин Н.А., Выборщик И.В. Анализ подходов к профилактике и коррекции выученной беспомощности. *Теоретическая,*

- экспериментальная и практическая психология*: сб. науч. тр. Челябинск: ЮУрГУ, 2000. Т.2. С. 116–127.
2. Гордеева Т. О. Психология мотивации достижения. М.: Смысл; Изд. центр «Академия», 2006. 336 с
 3. Оптимізація індивідуально-професійного розвитку майбутніх практичних психологів в процесі навчання в ВНЗ: монографія / Б. А. Якимчук, О. А. Демчук, С. Ю. Діхтяренко [та ін.]. Умань: ФОП Жовтий О. О., 2015. 275 с.
 4. Селигман М. Новая позитивная психология: Научный взгляд на счастье и смысл жизни. М.: София, 2006. 368 с.
 5. Суворова А.В. Педагогические условия преодоления пассивности студентов-заочников в процессе профессиональной подготовки в вузе: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук: 13.00.08. М., 2002. 24 с.
 6. Циринг Д. А. Личностная беспомощность у студентов: психологическое содержание структурных компонентов. *Вестн. Южно-Уральского гос. ун-та. Образование, здравоохранение, физическая культура*. 2006. Вып. № 9 (64). С. 17–21.
 7. Шадриков В.Д. Новая модель специалиста: инновационная подготовка и компетентностный подход. *Высшее образование сегодня*. 2004. № 8. С. 26–31.